

УДК 349.6; 349.42

Юлія Рудь,

здобувачка кафедри аграрного, земельного
та екологічного права ім. академіка В. З. Янчука
Національного університету біоресурсів і природокористування України,
м. Київ

ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

У статті сформульовані пропозиції щодо вдосконалення існуючого визначення поняття «енергозбереження», енергозбереження в сільському господарстві розглядається як правова категорія, пропонується визначення поняття «правове регулювання енергозбереження в сільському господарстві».

Ключові слова: енергозбереження, правове регулювання, сільське господарство, енергія, енергетичні ресурси.

Наша держава є однією з найбільш енерговитратних країн світу. Її частка у світовому споживанні енергії становить 1,9 %, а населення при цьому складає лише 1 % людства [1, с. 103]. Це зумовлено декількома причинами. Насамперед, в Україні досить розвинута промисловість і сільське господарство, що об'єктивно призводить до необхідності використання великих обсягів різних видів енергії. Більше того, в усіх галузях економіки має місце нераціональне використання енергетичних ресурсів, наслідком чого є енергетичні перевитрати й марнотратство. Не є винятком і сільське господарство. Так, використовуючи на 1 га ріллі 240–250 кг пального, що адекватно показникам таких розвинутих країн, як Німеччина (270 кг), Франція й Англія (260 кг), США (190 кг), але отримуючи у 2–3 рази меншу врожайність сільськогосподарських культур і продуктивність тварин, Україна в розрахунку на одиницю продукції витрачає у 2–3 рази більше енергоносіїв на продукцію рослинництва й у 4–5 разів – тваринництва, ніж у згаданих країнах [2].

Одним із ключових моментів, які дадуть змогу вирішити проблему, що розглядається, має стати дієвий механізм правового регулювання відносин у сфері використання енергоресурсів при провадженні сільськогосподарської діяльності. В його основі має бути чіткий категоріальний апарат. Саме його визначення й є **метою цієї статті**.

На даний час дослідження проблем енергозбереження у сільському господарстві в правовій доктрині практично відсутні. Порушу-

ються окремі аспекти в працях економістів і фахівців технічного профілю (Ю. Бакалін, В. Жовтянський, В. Гришко, В. Перебийніс, В. Рабштина та інші).

Перш за все зазначимо, що енергозбереження у сільському господарстві входить до більш широкого (міжгалузевого) поняття «енергозбереження». Тому спочатку необхідно розглянути змістовне навантаження останнього.

На даний час термін «енергозбереження» визначається в Законі України «Про енергозбереження» від 01.07.1994 р. № 74/94-ВР як діяльність (організаційна, наукова, практична, інформаційна), спрямована на раціональне використання й економне витрачання первинної та перетвореної енергії та природних енергетичних ресурсів у національному господарстві, яка реалізується з використанням технічних, економічних і правових методів. У ДСТУ 2420-94 «Енергоощадність. Терміни та визначення» [3] так само визначається термін «енергоощадність». Безумовно, обидва поняття є синонімами, проте для чіткого й однозначного застосування необхідно все ж використовувати лише один. Із огляду на юридичну силу Закону доцільним є внесення відповідних змін до ДСТУ 2420-94 щодо заміни терміна «енергоощадність» на «енергозбереження».

Підлягає критиці й законодавче визначення поняття, що розглядається. На нашу думку, помилковим є закріплення енергозбереження як організаційної, наукової, практичної й інформаційної діяльності, оскільки на даний час наукова діяльність (відповід-

но до ст. 1 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 13.12.1991 р. № 1977-ХІІ) є інтелектуальною творчою діяльністю, спрямованою на одержання та використання нових знань. Інформаційна діяльність визначалась у ст. 12 Закону України «Про інформацію» від 02.10.1992 р. № 2657-ХІІ (в першій редакції) як «сукупність дій, спрямованих на задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави». Як бачимо, спрямованість цих видів діяльності є дещо іншою, ніж вказано в Законі України «Про енергозбереження». Правильніше вести мову про отримання в процесі наукової діяльності нових знань щодо раціонального й економного витрачання енергії, про отримання громадянами, юридичними особами та державою відповідної інформації. Безпосередньо ж на раціональне використання й економне витрачання первинної та перетвореної енергії і природних енергетичних ресурсів у національному господарстві ні наукова, ні інформаційна діяльність не спрямовані.

Визначення організаційної діяльності в законодавстві не надається. Що ж до поняття «практична діяльність», то воно є в Законі України «Про захист людини від впливу іонізуючого випромінювання» від 14.01.1998 р. № 15/98-ВР, проте стосується діяльності людини, під час здійснення якої запроваджуються додаткові джерела випромінювання або додаткові шляхи опромінення, збільшується кількість людей, які підпадають під вплив опромінення, внаслідок чого збільшуються величини опромінення, його ймовірність або кількість опромінених людей. Вочевидь досить складно зрозуміти, яка саме організаційна та практична діяльність маєсь на увазі в Законі України «Про енергозбереження».

Заслуговує на увагу те, що, на відміну від легального, доктринальні визначення поняття «енергозбереження» дещо інші. Так, Ю. Бакалін визначає його як «різні енергозберігаючі заходи (енергетичну модернізацію та оптимізацію; утилізаційне та регламентне обслуговування устаткування за підтримки необхідних експлуатаційних характеристик; інтенсивне енергозбереження (реконструкцію устаткування та введення нових технологічних принципів роботи)». Окремо науковець виділяє технологічне енергозбереження – організаційні та інженерні технічні заходи, спрямовані на пряму економію енергоресурсів і ліквідацію втрат енергії при її виробництві, передачі та використанні [4, с. 92, 97]. Пропонується розглядати енергозбереження й як процес реалізації комплексу напрямів і заходів заощадження різних видів паливно-енергетичних ресурсів [5, с. 53]. З економічної точки зору наводиться визначення енергозбереження у сільському господарстві як «системи заходів, спрямованих на ефективне

використання енергетичного потенціалу, що забезпечує мінімізацію питомих витрат енергії на продукцію рослинництва і тваринництва» [6, с. 106].

Не важко помітити, що в усіх наведених визначеннях енергозбереження розглядається як реалізація комплексу заходів, із чим ми повністю погоджуємося. А от вже ці заходи можуть бути правовими, організаційними, технічними, технологічними, економічними, екологічними тощо. Не потрібно закріплювати й вичерпний їх перелік, оскільки визначальним є не вид, а спрямованість таких заходів – раціональне та економне витрачання енергії. Ще одним аргументом на користь даної позиції є досвід інших країн, зокрема Росії. Там спочатку Федеральним Законом «Про енергозбереження» від 03.04.1996 р. № 28-ФЗ у ст. 1 енергозбереження визначалось як реалізація правових, організаційних, наукових, виробничих, технічних та економічних заходів, спрямованих на ефективне використання енергетичних ресурсів і на залучення в господарський оборот поновлюваних джерел енергії [7]. Пізніше був прийнятий інший нормативний акт – Федеральний Закон «Про енергозбереження та підвищення енергетичної ефективності і про внесення змін в окремі законодавчі акти Російської Федерації» від 23.11.2009 р. № 261-ФЗ, який вже вичерпного переліку заходів не наводив, і в ст. 2 поняття «енергозбереження» закріпив як реалізацію організаційних, правових, технічних, технологічних, економічних та інших заходів, спрямованих на зменшення обсягу використовуваних енергетичних ресурсів при збереженні відповідного корисного ефекту від їх використання (у тому числі обсягу виробленої продукції, виконаних робіт, наданих послуг) [8].

Наступний проблемний момент – що підлягає раціональному й економному використанню та витрачання. За законодавчим визначенням це «первинна та перетворена енергія і природні енергетичні ресурси». У свою чергу, згідно з ДСТУ 2420-94 первинна енергія – це енергія, що міститься в паливно-енергетичних ресурсах; перетворена енергія – енергія, що здобувається в процесі перетворення первинної енергії. Паливно-енергетичними ресурсами (за ст. 1 Закону України «Про енергозбереження» та ДСТУ 2420-94) є сукупність усіх природних і перетворених видів палива й енергії, які використовуються в національному господарстві.

До природних енергетичних ресурсів (згідно з Інструкцією про порядок складання звітного загального енергетичного балансу за 1995 р. за формою № 1-ЗЕБ [9]) відносяться: гідроенергія, геотермальна, ядерна, сонячна енергія, вітроенергія, енергія морських припливів і відливів, енергія біомаси й енергія, вироблена іншими нетрадиційними

джерелами. При цьому поняття «природні енергетичні ресурси» більше жодного разу в Законі України «Про енергозбереження» не згадується. Оперує згаданий нормативний акт також поняттям «вторинні енергетичні ресурси», якими є енергетичний потенціал продукції, відходів, побічних і проміжних продуктів, що утворюється в технологічних агрегатах (установках, процесах) і не використовується в самому агрегаті, але може бути частково чи повністю використаний для енергопостачання інших агрегатів (процесів). Хоча у визначенні «енергозбереження» цей вид енергоресурсів не згадується.

На нашу думку, при визначенні поняття «енергозбереження» конкретизація видів енергії чи енергоресурсів є зайвою. Рационально й економно потрібно використовувати всі без винятку види енергоресурсів (будь то первинні чи вторинні, паливно-енергетичні, альтернативні, відновлювальні чи невідновлювальні, традиційні чи нетрадиційні тощо) й відповідно всі види енергії, отримані з них.

Далі проаналізуємо зміст понять «раціональне використання» та «економія» енергоресурсів. Закон України «Про енергозбереження» та ДСТУ 2420-94 закріплює такі визначення: раціональне використання паливно-енергетичних ресурсів – досягнення максимальної ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів при існуючому рівні розвитку техніки та технології й одночасному зниженні техногенного впливу на навколишнє природне середовище; економія паливно-енергетичних ресурсів – відносне скорочення витрат паливно-енергетичних ресурсів, що виявляється у зниженні їх питомих витрат на виробництво продукції, виконання робіт і надання послуг встановленої якості.

ДСТУ 3051-95 «Ресурсозбереження. Основні положення» містить визначення ширших понять: раціональне використання ресурсів – досягнення максимальної ефективності використання ресурсів у господарстві при існуючому рівні розвитку техніки та технології й одночасному зниженні техногенного впливу на навколишнє середовище; економне використання ресурсів – відносне скорочення витрат ресурсів, що виявляється у зниженні їх питомих витрат на виробництво одиниці продукції, виконання робіт і надання послуг встановленої якості з урахуванням соціальних, екологічних та інших обмежень [10].

Як бачимо, суттєво вони не відрізняються. Проте логічніше було б закріпити у Законі України «Про енергозбереження» поняття «раціональне використання енергетичних ресурсів» та «економія енергетичних ресурсів», а не звужуватися лише до паливно-енергетичних ресурсів. Також слід доповнити Закон України «Про енергозбере-

ження» поняттям «ефективне використання енергетичних ресурсів», бо саме через нього визначається раціональність використання. Для цього доцільно запозичити досвід Білорусі, де в Законі Республіки Білорусь «Про енергозбереження» від 15.07.1998 р. № 190-З у ст. 1 під ефективним використанням енергетичних ресурсів розуміється використання всіх видів енергії економічно виправданими, прогресивними способами при існуючому рівні розвитку техніки та технологій і дотримання законодавства [11].

Підсумовуючи викладене, пропонуємо таке визначення енергозбереження: *це процес реалізації правових, організаційних, технічних, технологічних, економічних, екологічних та інших заходів, спрямованих на раціональне, ефективне й економне використання енергетичних ресурсів.*

Це визначення є міжгалузевим. Коли ж розглядати енергозбереження в конкретній галузі економічної діяльності, в нашому випадку – в сільському господарстві, то його потрібно уточнити вказівкою на зміст останньої.

Аналіз наукової літератури свідчить, що визначенню поняття «сільське господарство» приділялася значна увага. Зокрема, це питання порушується у працях В. Єрмоленка [12, с. 3], О. Гафурової [13, с. 56–60], Т. Новак [14, с. 15], К. Чурсіної [15, с. 361] та інших. Не вбачаючи необхідності проведення додаткового дослідження в цьому напрямі, ми приєднуємося до позиції згаданих науковців і розглядатимемо сільське господарство як галузь економічної діяльності, що охоплює виробництво сільськогосподарської продукції, її первинну переробку, а також технологічні процеси й операції на сільськогосподарському підприємстві, які безпосередньо пов'язані із сільськогосподарським виробництвом. Звідси енергозбереження у сільському господарстві потрібно визначати як *процес реалізації правових, організаційних, технічних, технологічних, економічних, екологічних та інших заходів, спрямованих на раціональне, ефективне й економне використання енергетичних ресурсів при виробництві сільськогосподарської продукції, її первинній переробці, у технологічних процесах та операціях на сільськогосподарському підприємстві, які безпосередньо пов'язані із сільськогосподарським виробництвом.*

Суспільні відносини, що складаються у процесі здійснення енергозбереження в сільському господарстві, можуть і повинні регулюватися правом, тобто є предметом правового регулювання.

Теорія права передбачає такі визначення правового регулювання: «здійснюване державою за допомогою права і сукупності правових засобів упорядкування суспільних відносин, їх юридичне закріплення, охорона і

розвиток» [16, с. 488]; вплив норм права й інших спеціально-юридичних засобів на поведінку людей і на суспільні відносини з метою їх впорядкування та прогресивного розвитку [17, с. 457]; «один із основних засобів державного впливу на суспільні відносини з метою їх впорядкування в інтересах людини, суспільства, держави» [18, с. 692]; здійснюваний за допомогою системи правових засобів (юридичних норм, правовідносин, індивідуальних приписів тощо) результативний, нормативно-організаційний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, охорони, розвитку відповідно до суспільних потреб [19, с. 209]; «здійснюваний за допомогою юридичних засобів процес упорядкування суспільних відносин з метою забезпечення певної сукупності соціальних інтересів, які вимагають правового гарантування» [20, с. 207–208].

Викладене дозволяє зробити **висновок**, що *регулювання енергозбереження у сільському господарстві* – це здійснюваний за допомогою правових засобів вплив на відносини у сфері раціонального, ефективного й економного використання енергетичних ресурсів при виробництві сільськогосподарської продукції, її первинній переробці, у технологічних процесах та операціях на сільськогосподарському підприємстві, які безпосередньо пов'язані із сільськогосподарським виробництвом, із метою їх упорядкування, охорони та прогресивного розвитку.

Список використаних джерел

1. *Енергозбереження* – пріоритетний напрямок державної політики України / М. П. Ковалко, С. П. Денисюк. – К., 1998. – 506 с.
2. *Комплексна державна програма енергозбереження України*, схвалена постановою Кабінету Міністрів України від 05.02.1997 р. № 148 // Офіційний вісник України. – 1997. – № 6. – Ст. 90.
3. *Енергоощадність*. Терміни та визначення: ДСТУ 2420-94 [затверджений наказом Держстандарту України від 30.03.1994 р. № 69]. – К., 1994. – 14 с.
4. *Бакалін Ю. І.* Енергозбереження та енергетичний менеджмент. – Харків, 2006. – 320 с.
5. *Стратегія енергозбереження в Україні: аналітично-довідкові матеріали: В 2 т.* – К., 2006. – Т. 1. – 510 с.

Стаття надійшла до редакції 04.09.2014 р.

In the article formulates proposals for improving the existing definition of «energy efficiency», considered saving in agriculture as a legal category, developed a definition of the legal regulation of energy saving in agriculture.

В статтє сформулированы предложения по совершенствованию существующего определения понятия «энергосбережение», энергосбережение в сельском хозяйстве рассматривается как правовая категория, предлагается определение понятия «правовое регулирование энергозбережения в сельском хозяйстве».

6. *Гришко В. В., Перебийніс В. І., Рабштина В. М.* Енергозбереження в сільському господарстві (економіка, організація, управління). – Полтава, 1996. – 280 с.

7. *Об энергосбережении* [Электронный ресурс]: Федеральный закон Российской Федерации от 3 апреля 1996 г. № 28-ФЗ. – Режим доступа: www.duma.gov.ru.

8. *Об энергосбережении и о повышении энергетической эффективности и о внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации* [Электронный ресурс]: Федеральный Закон Российской Федерации от 23.11.2009 г. № 261-ФЗ. – Режим доступа: www.duma.gov.ru.

9. *Про розробку паливно-енергетичного балансу України за 1995 рік* [Електронний ресурс]: Наказ Міністерства статистики України від 17.08.1995 р. № 213. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.

10. *Ресурсозбереження*. Основні положення: ДСТУ 3051-95 [затверджений наказом Держстандарту України від 17.01.1996 р. № 17]. – К., 1996. – 16 с.

11. *Об энергосбережении* [Электронный ресурс]: Закон Республики Беларусь от 15.07.1998 г. № 190-З. – Режим доступа: <http://www.pravo.by>.

12. *Аграрне право України* / В. М. Єрмоленко, О. В. Гафурова, М. В. Гребенюк та ін.; За ред. В. М. Єрмоленка. – К., 2010.

13. *Гафурова О. В.* Сільськогосподарська діяльність (сільськогосподарське виробництво) як об'єкт аграрних правовідносин // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 4. – С. 56–60.

14. *Новак Т. С.* Правове регулювання охорони праці у сільському господарстві України: сучасний стан і напрями вдосконалення / За ред. В. М. Єрмоленка. – Ніжин, 2013. – 196 с.

15. *Чурсіна К. О.* До питання визначення поняття «сільське господарство» // Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин: Збірник тез міжнар. наук.-практ. конф., Хмельницький, 17–18 травня 2013 р. – Хмельницький, 2013. – С. 358–361.

16. *Скаун О. Ф.* Теорія держави і права. – Х., 2001. – 656 с.

17. *Большая юридическая энциклопедия*. – М., 2008. – 688 с.

18. *Великий енциклопедичний юридичний словник* / За ред. Ю. С. Шемшученка. – К., 2007. – 992 с.

19. *Алексеев С. С.* Теория права. – М., 1995. – 320 с.

20. *Загальна теорія держави і права* / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. – Х., 2011. – 584 с.

